

Psychopedagogiczny wymiar ekofilozofii w świetle idei zrównoważonego rozwoju

*Renata Kaczmarek
Politechnika Koszalińska*

1. Wstęp

Idea zrównoważonego rozwoju bezpośrednio nawiązuje do postulatów i działań, które w potocznym rozumieniu kojarzone są z ekologią. I nie chodzi tylko o ochronę szeroko rozumianej przyrody przed człowiekiem, ale właśnie dla człowieka. W 1987 r. ONZ-owska Komisja Środowiska i Rozwoju pod kierownictwem norweskiej minister ochrony środowiska Gro Brundtland opublikowała raport „Nasza Wspólna Przyszłość”. W raporcie tym po raz pierwszy pojawiła się koncepcja zrównoważonego rozwoju.

W Polsce pojęcie zrównoważonego rozwoju jest często definiowane jako równowaga pomiędzy trzema obszarami życia człowieka: sferą ekonomiczną (rozwój gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści z niego wynikających), społeczną (stały rozwój społeczny, dostęp do edukacji i służby zdrowia) i środowiskiem naturalnym (racjonalna gospodarka zasobami środowiska, ograniczanie jego zanieczyszczenia). Koncepcja ta wiąże ze sobą każdą ze sfer życia człowieka. Jej celem jest wypracowanie takiego modelu życia, który zapewni nam oraz naszym potomkom bezpieczną przyszłość. Jest to także jeden z istotnych powodów, które zdają się potwierdzać konieczność szerszego i pogłębionego wychowania ekologicznego, obejmującego dydaktykę, popularyzację wiedzy, a przede wszystkim praktykę przejawiającą się działaniu. Jesteśmy świadkami niszczenia gatunków roślin i zwierząt oraz szaty roślinnej poprzez wyręby, wypalanie, chemizację, osuszanie oraz wszechogarniającą pogoń za dobrami, których posiadanie nie zawsze jest koniecznością życiową, a jedynie rozbudzoną w nas potrzebą konsumpcyjną.

2. Elementy wspólne zrównoważonego rozwoju, ekofilozofii i psychopedagogiki

Ideą edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jest dążenie do osiągnięcia równowagi pomiędzy społecznym i ekonomicznym dobrem oraz kulturą, tradycją i ochroną zasobów naturalnych Ziemi. Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju podkreśla potrzebę respektowania godności ludzkiej, poszanowania różnorodności, ochrony środowiska naturalnego i zasobów naszej planety.

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju realizuje następujące cele:

1. Kształtowanie pełnej świadomości i budzenie zainteresowania społeczeństwa wzajemnie powiązаныmi kwestiami ekonomicznymi, społecznymi, politycznymi i ekologicznymi.
2. Umożliwienie każdemu człowiekowi zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych dla poprawy stanu środowiska.
3. Tworzenie nowych wzorców zachowań, kształtowanie postaw, wartości i przekonań jednostek, grup i społeczeństw, uwzględniających troskę o jakość środowiska [9].

Stan wiedzy ekologicznej społeczeństwa wydaje się poprawiać, niestety nie nadąża on za zagrożeniami. Idea zrównoważonego rozwoju może stać się próbą całościowego ujęcia problemu ochrony środowiska, która dość długo traktowana była fragmentarycznie i akcyjnie. Przed szeroko rozumianą edukacją zarysowują się pilne zadania, którymi są: szeroka edukacja w zakresie zagadnień i problemów dotyczących ekologii i środowiska oraz intensywne powiązanie owych zagadnień z humanistycznymi treściami obejmującymi m.in. filozofie, socjologię, psychologię oraz pedagogikę.

Wśród wielu teorii rozwoju człowieka na szczególną uwagę w związku z podjętym tematem zasługuje czteroczynnikowa teoria rozwoju, która uwzględnia równoczesne działanie w toku rozwoju czterech dynamizmów: społeczne działanie wychowawcze ETHOS; naturalny rozwój wychowanka BIOS; wychowawcze zbliżenie wychowanka do ideału nowego człowieka AGOS; ukształtowanie postaw wychowanków wobec przyszłego życia LOS. Fundamentalne znaczenie w rozwoju człowieka zdaje się mieć Bios (z gr. bios – życie) [16] będący siłą napę-

dową, czyli naszym wyposażeniem genetycznym, teżyzną fizyczną ale także jej brakiem. Z potencjałem biosu związane są wszystkie stany fizyczne i psychiczne w zakresie normalnych reakcji oraz ich zaburzeń. To właśnie bios odpowiedzialny jest za utrzymanie równowagi zdrowia fizjologicznego i psychicznego, w wielu obszarach jego funkcjonowania nie mamy wpływu na jego strukturę, ale rozwój wiedzy i naszej świadomości sprawia, że pojawiają się pytania o kondycję naszego biosu szczególnie w aspekcie naszych, tj. ludzkich zaniedbań i szkodliwych działań skutkujących zanieczyszczeniem wody, powietrza, przetwarzaniem żywności i wielu innych odbijających się na naszym zdrowiu. Kolejnym dynamizmem jest Ethos (z gr. ethos – obyczaj, przyzwyczajenie) [16] zawierający w sobie działania podejmowane przez ludzi wobec młodszego pokolenia mające na celu przygotowanie dzieci i młodzieży do życia w określonym społeczeństwie. Przekazywanie norm zwyczajowych, moralnych, estetycznych ma na celu przygotowanie ludzi do pełnienia określonych ról społecznych, jak widać ethos ma wyraźny rys socjalizacyjny. Trzecim dynamizmem rozwojowym jest Agos (z gr. ago – prowadzę) [5] wymienione wcześniej dwa dynamizmy wymagają wsparcia i uzupełnienia o profesjonalną edukację, której celem jest wszechstronny rozwój młodego pokolenia. W oddziaływaniu agosu pierwszo planowane miejsce przypada szkole, której działalność dydaktyczna, wychowawcza i opiekuńcza wprowadza młode pokolenia w świat wartości, wiedzy, kultury. Czwarty dynamizm określony przez S. Kunowskiego jako „najbardziej tajemniczy i nieobliczalny” [5] to los, definiowany przez autora jako „ciosy lub uśmiechy fortuny(...), które narzucają nam rodziców, wyposażenie dziedziczne, układają koleje i warunki życia jako dolę szczęśliwą lub niedolę, tak w biografii jednostek ludzkich, jak też w historii narodów i ludzkości” [5].

Znaczenie środowiska, rozumianego jako biosfera w skład której wchodzi: klimat, przyroda, zwierzęta i rośliny, w rozwoju człowieka podejmowali m.in. Arystoteles, podkreślający znaczenie natury, przyzwyczajenia, rozumu oraz J.J. Rousseau uznany za ojca naturalizmu. Wprawdzie każdy z nich inaczej rozumiał środowisko i naturę, przypisywał tym pojęciom inny zakres oddziaływań elementem wspólnym było jednak podkreślenie, iż człowiek jest związany z naturą. Dorobek filozofii zajmującej się zagadnieniami przyrody zaowocował wielowiekowym namysłem i licznymi pracami z zakresu filozofii przyrody. Zagadnienia

związku człowieka z przyrodą, ich znaczenie i interpretacja w kontekście filozofii znalazły swe odzwierciedlenie w ekofilozofii ściśle związanej z ideą zrównoważonego rozwoju. J. M. Dołęga zaproponował następującą definicję tego terminu „ekofilozofia to w najogólniejszym rozumieniu, nauka filozoficzna o środowisku (...) przyrodniczym i społecznym, czyli o ekosystemie ziemskim i jego otoczeniu z aspektami teoretycznymi i praktycznymi” [2]. Zaprezentowanie omówionych przez autora koncepcji ekofilozofii przekraczałoby ramy niniejszej publikacji, istotnym dla dalszych rozważań będzie przybliżenie problematyki ekofilozofii. J.M. Dołęga wyróżnił cztery podstawowe zakresy stanowiące zasadniczą strukturę tej nauki: problematyka ogólnofilozoficzna, antropologiczna, aksjologiczna i edukacyjna. W zakresie problemów ogólnofilozoficznych ekofilozofia podejmuje zagadnienia dotyczące aktualnego stanu środowiska, źródeł zmian w nim zachodzących, jego wpływu na życie i zdrowie człowieka, jak również szukanie podstaw filozoficznych ochrony tego środowiska. Antropologiczny wymiar ekofilozofii dotyczy człowieka w sensie indywidualnym i zbiorowym, ontogenetyczne rozważania koncentrują się na genetyce człowieka i jej zmianach oraz coraz szerzej wkraczającej w życie współczesnych ludzi inżynierii genetycznej i bioetyce. W aspekcie zbiorowym zaś antropologiczny charakter mają problemy demograficzne i zagadnienia migracji ludności. Aksjologiczna problematyka ekofilozofii dotyczy zdrowia i życia człowieka rozumianych jako wartości najwyższe i środowiska interpretowanego jako wartość podstawowa i dobro wspólne. Edukacyjny wymiar ekofilozofii dotyczy filozoficznych podstaw wychowania i kształcenia w rodzinie, w szkole, w mediach, w systemach religijnych, organizacjach społecznych, które pozwolą kształtować osobowość i świadomość ekologiczną ludzi [2].

Zaprezentowane dynamizmy rozwojowe i podział ekofilozofii posiadają wspólne przenikające się obszary zainteresowań, którymi są: środowisko naturalne – natura, zdrowie rozumiane jako wartości, świadomość własnych możliwości wynikająca z wiedzy oraz działanie będące realnym aktem wpływu na życie jednostek i grup społecznych. Potwierdza się tym samym pogląd W. Trybalskiego, który podkreśla znaczenie i wagę nauk humanistycznych dysponującymi dużymi możliwościami w zakresie kształtowania świadomości, kreowania postaw i motywacji w zakresie humanizmu ekologicznego [17].

3. Środowisko naturalne, czyli nasz Los w naszych rękach

Przez środowisko naturalne człowieka, określane także jako środowisko przyrodnicze, należy rozumieć całokształt ożywionych i nieożywionych składników przyrody, ściśle ze sobą powiązanych, otaczających organizmy żywe. Potocznie przez środowisko rozumie się wszystko, co nas ludzi otacza: powietrze, woda, ziemia, zwierzęta. Natomiast pedagogiczna interpretacja pojęcia środowiska obejmuje „elementy otaczającej struktury przyrodniczej, społecznej i kulturalnej, które działają na jednostkę stale lub przez dłuższy czas, albo krótko, lecz ze znaczną siłą jako samorzutny lub zorganizowany system kształtujących ją podmiot” [19]. Elementy struktury przyrodniczej to dzieła samej przyrody jej zasoby, fauna i flora, natomiast środowisko społeczne to otaczający nas ludzie i stosunki społeczne, w jakich uczestniczymy. Środowisko kulturowe to składniki dorobku historycznego i cywilizacyjnego człowieka, które można rozpatrywać z punktu widzenia wytworów szeroko rozumianej kultury i sposobów ich przeżywania. Zakres oddziaływań wymienionych środowisk wzajemnie się przenika. Zainteresowanie wzajemnym oddziaływaniem środowiska i człowieka odnaleźć można już w starożytności, zasadniczo żadna z epok nie kwestionowała tegoż znaczenia, ale nieco odmiennie je interpretowała. Przykładem owych różnic może być rozpatrywanie znaczenia środowiska dla rozwoju człowieka przez pryzmat teorii ewolucji. Stanowisko to zakłada, że potencjał genetyczny człowieka stanowi rezultat ewolucji, w którym jedne formy ulegają zanikowi a inne przekształcane są w formy jakościowo wyższe. Zatem organizowanie i wykorzystanie środowiska polegać powinno na stworzeniu możliwie najlepszych warunków do rozwoju człowieka. Znaczący wkład w interpretację omawianego zagadnienia wniosła również socjologia, na gruncie, której początkowo ścierały się dwa odmiennie stanowiska. Pierwsze z nich definiowało środowisko jako statyczny i niezmienny czynnik oddziałujący na życie ludzi, natomiast drugie stanowisko dynamiczne podkreślało centralną rolę człowieka w przetwarzaniu i kształtowaniu otaczającego go świata. Jak pokazuje rozwój współczesnego świata drugie ze stanowisk jest bliższe prawdy. Rozważając wpływ człowieka na środowisko nie sposób pominąć szeroko rozumianego rozwoju techniki i przemysłu, który oddziałuje na życie ludzi, ich pracę, zdrowie, edukację a nawet czas wolny. Paradoksem jest, że to, co miało lub nadal

ma nam pomagać staje się w coraz większym stopniu zagrożeniem. Brak ruchu, wysoko przetworzona żywność, zanieczyszczenie wody i powietrza, chemizacja są przyczyną wielu chorób cywilizacyjnych oraz podnoszonych problemów ekologicznych związanych z niszczeniem środowiska naturalnego. Ekologia to nauka o strukturze i funkcjonowaniu przyrody, zajmująca się badaniem oddziaływań pomiędzy organizmami a ich środowiskiem oraz wzajemnie między tymi organizmami [12]. Człowiek jest częścią natury, reguły panujące w przyrodzie dotyczą zdrowia człowieka, zatem wszystko, co jest przedmiotem ekologii na poziomie makro i mikro dotyczy ludzi. Szczególnego znaczenia nabiera zatem kształcenie w zakresie wiedzy i umiejętności prawidłowego przeobrażania środowiska naturalnego i miejsca człowieka w owych przeobrażeniach.

4. Zdrowie jako kategoria Biosu i jego wartość

Zdrowie to „stan pełnego, dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, a nie wyłącznie brak choroby lub niedomagania (ułomności)” [18]. W ostatnich latach definicja ta została uzupełniona o sprawność do prowadzenia produktywnego życia społecznego i ekonomicznego a także o wymiar duchowy. Rozpatrując zaprezentowaną definicję w kontekście zrównoważonego rozwoju należy podkreślić, iż zanieczyszczenie środowiska życia człowieka stwarza duże zagrożenie dla jego układu odpornościowego. Układ ten jest odpowiedzialny za rozpoznawanie obcych elementów usiłujących przedostać się do organizmu, ma za zadanie bronić go przed zakażeniami i wirusami. Posiadana przez współczesną medycynę wiedza potwierdza, że układ odpornościowy jest bardzo wrażliwą strukturą, którą mogą znacząco osłabić czynniki ryzyka znajdujące się w powietrzu, w wodzie w pożywieniu. Uszkodzenie systemu obronnego przyczynia się do zwiększonej zapadalności na choroby infekcyjne i nowotworowe. Innym aspektem w rozpatrywaniu zdrowia mogą być substancje chemiczne, które ludzie wprowadzają do swych organizmów celowo, mam tu na myśli substancje uzależniające takie jak narkotyki, alkohol czy nikotyna; problemom związanym z tym zagadnieniem poświęcono już wiele uwagi, dlatego w tym miejscu zostaną one tylko zasygnalizowane. Przytoczona definicja zdrowia akcentuje znaczenie sfery duchowej człowieka, która często bywa zaniedbywana, traktowana powierzchownie jako ta niewidoczna i mało znacząca. Tymczasem

dobrostan człowieka to spłot fizyczności z jego wnętrzem bez względu na to jak owo wnętrze nazywamy duch, jaźń czy świadomość. Zachowanie obu tych sfer w równowadze to coraz trudniejsze zadanie dla współczesnego człowieka uwikłanego w pośpiech, niepewność jutra, pogoń za dobrami, rywalizację. Zadanie staje się jeszcze trudniejsze, gdy uświadomimy sobie przyrodnicze konsekwencje tych zjawisk: intensywna eksploatacja naturalnych zasobów, nadmierna produkcja i konsumpcja u jednych i ubóstwo u innych, brak refleksji dotyczącej przyszłości tej bliskiej i dalekiej, degradacja środowiska naturalnego. Zagadnieniami zdrowia na gruncie nauk pedagogicznych zajmuje się pedagogika zdrowia będąca szczegółową dyscypliną pedagogiczną z odrębną teorią nauczania o zdrowiu i teorią wychowania zdrowotnego [14]. Podstawowym celem pedagogiki zdrowia jest wyposażenie ludzi w wiedzę dotyczącą szeroko rozumianego zdrowia, wykształcenie i promowanie zachowań prozdrowotnych oraz wzbudzenie odpowiedniej motywacji do podejmowania takich działań. Z uwagi na treść zainteresowań i cele formułowane na gruncie pedagogiki zdrowia, zarysowują się dwie perspektywy oddziaływań pierwsza z nich dotyczy znaczenia zdrowia dla procesów wychowania i kształcenia, druga dotyczy promocji zdrowia realizowanej przez nauczycieli, edukatorów oraz lekarzy, w ramach działań edukacji zdrowotnej. Przez edukację zdrowotną należy rozumieć „formę działalności praktycznej, realizowanej przez wiele podmiotów instytucjonalnych, opartą na dorobku różnych nauk, a szczególnie pedagogiki, będącej jej teoretyczną podstawą [14]. Celem edukacji zdrowotnej jest uświadomienie znaczenia środowiska fizycznego i społecznego oraz zachowań zdrowotnych, stylu życia dla naszego zdrowia. Przykładowymi treściami wychowania zdrowotnego są: ochrona zdrowia, zapobieganie chorobom, treści dotyczące zasad bezpieczeństwa, higiena otoczenia, żywienia, elementy ratownictwa, promocja zachowań prozdrowotnych związanych z prawidłowym odżywianiem, organizacją czasu wolnego, aktywnym wypoczynkiem, aktywnością fizyczną oraz ekoedukacja. Relacja człowiek – środowisko jest bowiem podstawową, znaczącą płaszczyzną zdrowia, w której człowiek funkcjonuje. Zagadnienia dotyczące ekoedukacji zaprezentowane będą w dalszej części rozważań.

Termin wartości jest pojęciem wieloznacznym, nieco odmiennie rozumianym na gruncie różnych dziedzin nauki posługujących się nim. Wartości to „wszystko to, co cenne, godne pożądania i wyboru; co sta-

nowi ostateczny cel ludzkich dążeń” [1]. Literatura filozoficzna proponuje wiele klasyfikacji wartości, które mogą przybierać postać: idei, przedmiotów, myśli, postaw, koncepcji, przeżyć psychicznych, mogą też być duchowe i materialne, wszystkie one prowadzą do wartości uniwersalnych, którymi są prawda, dobro i piękno. Wartościami, ich hierarchią, kategoriami szczególnie interesuje się aksjologia, będąca w ogólnym znaczeniu teorią wartości.

Zdrowie zajmuje wysoką pozycję w hierarchii wartości jako pożądanego dobro, którego wartość wzrasta w sytuacji znaczącej jego utraty, waha się gdy zdrowie i inne wartości konkurują ze sobą, maleje a nawet znika w sytuacjach którym towarzyszą zachowania ryzykowne. Warto w tym miejscu podkreślić, że aksjologiczny wymiar zdrowia może być konstruowany przez każdego z nas w dwojaki sposób. Pierwszy sposób dotyczy lokowania kategorii naszego zdrowia w osobistej hierarchii wartości, drugi sposób dotyczy postrzegania zdrowia naszych najbliższych i przypisywania mu określonego miejsca w naszej hierarchii, np. troska rodziców o zdrowie dziecka zajmuje bardzo wysoką pozycję w hierarchii ich wartości przy równoczesnym częściowym, chwilowym przesunięciu zdrowia rodziców na dalszy plan. I. Kuźniak badał wartości preferowane przez współczesną młodzież [6], wśród takich kategorii jak rodzina, dobro, miłość, wiara, przyjaźń, miłość, szczęście, kariera zawodowa, pieniądze, honor, ojczyzna, przyjemności, zdrowie znalazło się na trzecim miejscu, co potwierdza aksjologiczny charakter zdrowia.

Należy zaznaczyć, że aksjologia jest obecna we wszystkich wymiarach, zarówno ekofilozofii jak i w dynamizmach rozwojowych. To właśnie dzięki refleksji aksjologicznej możemy przedstawić i odpowiednio uzasadnić hierarchię wartości respektującą potrzeby rozwojowe współczesnego człowieka oraz potrzeby szeroko rozumianej przyrody. W. Trubulski uważa, że właśnie sformułowanie przesłanek aksjologicznych stanowić będzie podstawy etyki środowiskowej, której głównym zadaniem będzie „obrona świata przyrodniczego przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi z jednej strony, a z drugiej – obrona człowieka jako jednostki i gatunku przed powodowanymi przez niego samego zagrożeniami ekologicznymi” [17]. Etyka ekologiczna nazywana również środowiskową lub ekoetyką to dział bioetyki obejmujący zagadnienia związane ze stosunkiem człowieka do przyrody ożywionej i nieożywionej, (...) jej przedmiotem są wartości, zasady, imperatywy i nor-

my, które regulują lub mogłyby regulować ten stosunek. Z. Hull zaproponował klasyfikację wartości ekologicznych, w której wyróżnił: wartości służące podtrzymywaniu życia (woda, powietrze, gleba), wartości, które służą przyrodzie takie jak umiarkowanie w konsumpcji, racjonalne wykorzystanie środowiska naturalnego, czyli odpowiedzialność za środowisko, oraz wartości odnoszące się do różnych sfer aktywności ludzkiej, w których – jak podkreśla autor – dominujące miejsce zajmuje odpowiedzialność międzypokoleniowa, demograficzna, solidarność międzyludzka, odpowiedzialność za wyrządzone szkody ekologiczne [11]. W aspekcie aksjologicznym odpowiedzialność rozumieć można jako odpowiedzialność dotyczącą czasu przeszłego a więc za zdarzenia, które już się wydarzyły, lub za kogoś. Innym wymiarem odpowiedzialności jest odpowiedzialność określana jako kontraktowa, która ustanawiana jest sztucznie przez nadanie lub przyjęcie jakiegoś zadania, oraz przez fakt posiadania określonych kompetencji i rozumienie swych powinności i zadań [3]. Respektując powyższe interpretacje podkreślić należy, iż odpowiedzialność na gruncie zrównoważonego rozwoju przybiera konkretny kształt dotyczący przeszłości (co się już wydarzyło?), teraźniejszości (co czynimy aktualnie?) i przyszłości (jak będzie wyglądać środowisko, co pozostawimy następnym pokoleniom?). Podobną interpretację postaw odpowiedzialności w procesie wychowania prezentuje B. Suchodolski, podkreślając szczególną istotność interpretacji kategorii odpowiedzialności, która jest związana nie tylko z przeszłością, ale również z kształtowaniem przyszłości. Interpretacja ta zdaniem autora wskazuje na liczne zadania, jakie stoją przed szeroko rozumianą edukacją [1]. Kształtowanie odpowiedzialności i świadomości ekologicznej nierozdzielnie związane jest z edukacją, w procesie tym, jak w soczewce skupiają się zarówno dynamizmy rozwojowe, jak również edukacyjny wymiar ekofilozofii.

5. Świadomość ekologiczna rezultatem Ethosu

Przez świadomość należy rozumieć „wewnętrzny, subiektywny stan zdawania sobie sprawy (z czegoś) lub domenę umysłu zawierającą doznania, spostrzeżenia i wspomnienia, których ktoś jest świadom w danym momencie” [13]. Psychologiczny wymiar świadomości dotyka takich zagadnień, jak zdolność do samoobserwacji, refleksji i wrażliwo-

ści na doznania płynące z otoczenia przyrodniczego i od innych ludzi. Człowiek będący podmiotem społecznym stworzył znany nam świat w oparciu o swój potencjał intelektualny i środowisko naturalne, które w tym procesie znacznie ucierpiało. A. Papuziński analizując świadomość ekologiczną podkreśla, że w wąskim znaczeniu świadomość ekologiczna to poglądy, wiedza i wyobrażenia o środowisku. Natomiast znaczenie szerokie świadomości ekologicznej obejmuje całokształt uznawanych idei, wartości i opinii o środowisku jako miejscu rozwoju i życia człowieka [10]. Innym podziałem korespondującym z przedstawionym jest propozycja M. Mirowskiego, który wyróżnił dwie sfery świadomości. Pierwsza z nich to sfera opisowo-techniczna zawierająca ogólną wiedzę o przyrodzie i biosferze oraz wiedzę na temat zagrożeń i ochrony przyrody. Druga sfera to sfera aksjologiczno-normatywna zawierająca system wartości i norm moralnych oraz postawy wobec przyrody [8]. Badania poświęcone świadomości ekologicznej ukazują złożoność problemu, prezentacja szczegółowych wyników przekraczałaby ramy niniejszego wystąpienia, warto jednak zaprezentować pewne powtarzające się ustalenia.

Środowisko przyrodnicze człowieka jest często wartością deklarowaną. Ten deklarowany pozytywny stosunek do przyrody często nie znajduje pokrycia w konkretnych wyborach wartości ekologicznych i zachowaniach proekologicznych. Wyższy poziom świadomości ekologicznej ludzi związany jest bezpośrednio z miejscem życia i zamieszkania, wzorami organizacji czasu wolnego oraz świadomością zagrożeń środowiska, która bardzo często ma charakter lokalny. Kształtowanie świadomości ekologicznej jest i będzie zadaniem długofalowym i trudnym, polegającym na stałym uzupełnianiu i poszerzaniu wiedzy dotyczącej środowiska oraz na kształtowaniu systemu wartości i postaw proekologicznych. Ważnym elementem kształtowania świadomości ekologicznej jest bez wątpienia edukacja realizująca określone cele i zadania, która korzysta z dorobku wielu innych dziedzin, w tym z psychologii. R. Metzner w swej pracy [7] poszukując przyczyn niszczenia środowiska postawił tezę, iż obok bardzo wielu przyczyn, które zostały już dokładnie określone przez ekologów jest jeszcze jedna – procesy poznawcze człowieka. Sposób postrzegania rzeczywistości, hierarchia wartości, wiedza, umiejętności każdego człowieka są kształtowane poprzez różnorodne mechanizmy społeczne i psychiczne. Zdaniem autora właśnie psychologia może ekologów nauczyć, jak te mechanizmy można zmieniać w spo-

sób taki, aby człowiek stawał się bardziej przyjazny sobie samemu i swojemu szeroko rozumianemu otoczeniu. Edukacyjne współdziałanie pedagogiki, psychologii zaowocowało wiedzą dotyczącą procesów uczenia się inabywania nowych umiejętności przez dzieci, młodzież i ludzi dorosłych. Znając uwarunkowania procesów uczenia się charakterystycznych dla określonych grup wiekowych, można projektować działania edukacyjne – masowe, indywidualne i te skierowane do konkretnych grup odbiorców w konkretnych okolicznościach (np. warsztaty tematyczne dla rodziców i nauczycieli, zajęcia dla dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych). Zadanie to postawione jest przed bardzo wieloma instytucjami, szczególnie miejsce przypada jednak szkole będącej ogniwem systemu oświaty.

6. Edukacja ekologiczna zadaniem Agosu

Aby edukacja ekologiczna spełniała zadania do jakich została powołana i realizowała cele wynikające z założeń zrównoważonego rozwoju powinna obejmować wszystkie poziomy edukacji formalnej i nieformalnej. „Powinna mieć charakter interdyscyplinarny oraz międzygeneracyjny. Do jej szczególnych zadań powinno należeć: uświadamianie, informowanie, kształtowanie postaw, i nabywanie wiedzy pozwalającej na rozwiązywanie problemów środowiskowych” [4]. Zasygnalizowana na wstępie Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej podkreśla konieczność prowadzenia edukacji ekologicznej w dwóch płaszczyznach. Pierwszą stanowi powszechna edukacja prowadzona w systemie edukacji, począwszy od etapu przedszkola, poprzez szkołę, uczelnie wyższe i system edukacji ustawicznej. Drugą płaszczyzną jest edukacja prowadzona przez środki masowego przekazu i działania proekologiczne. W obowiązującej aktualnie Podstawie Programowej treści ekologiczne zostały włączone w treści edukacji przedmiotowej na poszczególnych etapach kształcenia. Dominująca rola w zakresie kształcenia ekologicznego przypada przedmiotom przyrodniczym takim jak: przyroda, biologia, chemia, geografia i fizyka. Edukacja ekologiczna występuje również w innych przedmiotach kształcenia, takich jak historia i społeczeństwo, wiedza o społeczeństwie, zajęcia techniczne, wychowanie fizyczne i edukacja dla bezpieczeństwa. Realizacja edukacji ekologicznej powinna odbywać się w środowisku przyrodniczym np. poprzez zajęcia terenowe, w trakcie których uczniowie będą prowadzić badania, obserwacje oraz

podejmować samodzielne próby rozwiązania lokalnych i globalnych problemów ekologicznych w ramach zajęć prowadzonych metodą projektu. Liczba publikacji dotyczących edukacji ekologicznej stale się zwiększa, dostępne są podręczniki, czasopisma, portale internetowe, poradniki metodyczne, propozycje scenariuszy zajęć tematycznych, na terenie szkół organizowane są różnorodne przedsięwzięcia proekologiczne oraz konkursy wiedzy ekologicznej. Wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności, angażowanie ich w konkretne działania stanowi wartościowy poligon doświadczeń społecznych, który kształtuje świadomość ekologiczną, uwrażliwia aksjologicznie. Może także przyczynić się do zaangażowanej postawy ekologicznej w dorosłym życiu przejawiającej się w uczestnictwie w różnorodnych organizacjach i stowarzyszeniach zajmujących się szeroko rozumianą ekologią. Pedagogika zajmująca się wychowaniem i kształceniem ludzi ma za zadanie przygotować ich do dojrzałego uczestnictwa w życiu społecznym, które powinno zagwarantować właściwe warunki do szeroko rozumianego rozwoju każdej jednostki. Znaczenie edukacji ekologicznej w systemie oświaty jest niekwestionowane, jednak środowiskiem, które najwcześniej i najmocniej oddziałuje na dziecko jest rodzina, a szczególnie to, co rodzice czynią i mówią w sprawach ekologii na co dzień. Dziecko uczy się przez naśladowictwo, zatem to jaki repertuar zachowań ekologicznych będą przejawiać rodzice warunkuje takie zachowania u dzieci. Analiza literatury dotyczącej edukacji ekologicznej w rodzinie prezentuje interesujące propozycje w tym zakresie. Dzieci można angażować w proces sortowania śmieci, zachęcać je do oszczędzania energii elektrycznej i wody, uczyć wrażliwości na potrzeby innych, dokarmiać zwierzęta lub się nimi opiekować, hodować rośliny. Budowanie trwałej strategii ekologicznej wymaga połączenia działań proekologicznych mających miejsce zarówno w rodzinie jak i w szkole. Zarysowuje się tym samym pilna potrzeba zintegrowanych działań edukacyjnych we wszystkich środowiskach wychowawczych, które obok wyposażania osób uczących się w umiejętności, kompetencje i wiedzę pozwolą im dostrzec wymiar humanistyczny, aksjologiczny ochrony naszego środowiska.

7. Podsumowanie

Idea zrównoważonego rozwoju pozostaje w wielu aspektach aksjologicznym postulatem, który napotyka trudności w operacjonalizacji swych postulatów. Uwzględniając krytyczne uwagi dotyczące wątpliwość możliwości rzeczywistego wdrożenia idei zrównoważonego rozwoju [15] można stwierdzić, że rozwój myśli ekologicznej oraz ekofilozofii pozwala wcielać myślenie i działania proekologiczne w życie współczesnego człowieka.

Zaprezentowane wspólne wątki ekofilozofii i pedagogiki pozwalają przyjąć tezę, że współdziałanie tych dziedzin może zaowocować urzeczywistnieniem tych postulatów idei zrównoważonego rozwoju, które my sami możemy a nawet powinniśmy realizować w codziennym życiu. Edukacja ekologiczna prowadzona w środowisku rodzinnym i szkolnym pozwoli przygotować kolejne pokolenia do większej dbałości o środowisko naturalne. Być może te oddolne działania realizowane dla nas tu i teraz, ale także dla tych którzy przyjdą po nas umożliwią pełniejszą realizację idei zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Ideałem, do którego należy dążyć, jest zapewnienie każdej jednostce możliwości kształcenia zgodnego z jej zdolnościami oraz wpajanie w procesie kształcenia wartości, bez których niemożliwy byłby zrównoważony rozwój. Warunkiem koniecznym do spełnienia tak sformułowanych zadań jest nieustanny monitoring jakości procesu kształcenia.

Literatura

1. **Denek K.:** *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.
2. **Dołęga J.M.:** *Ekofilozofia – nauka XXI wieku*. (w:) *Problemy Ekorozwoju (Problems of sustainable development)* vol. 1, no 1, s. 18 (2006).
3. **Filek J.:** *Ontologizacja odpowiedzialności*. Wydawnictwo Baran i Suszczyński, Kraków 1996.
4. **Hłobił A.:** *Teoria i praktyka edukacji ekologicznej na rzecz zrównoważonego rozwoju*. *Problemy Ekorozwoju (Problems of sustainable development)* vol. 5, no 2, 87–94 (2010).
5. **Kunowski S.:** *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1997.

6. **Kuźniak I.:** *Preferowane wartości współczesnej młodzieży.* (w:) W kręgu nauk pedagogicznych i krajoznawstwa, Firma Wydawnicza „MS Ag”, Poznań 2003.
7. **Metzner R.:** *Green Psychology. Transforming Our Relationship to the Earth.* Park Street Press, 1999.
8. **Mirowski M.:** *Świadomość ekologiczna współczesnego społeczeństwa polskiego.* (w:) Mirowski M., (red.), Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy „zielonych” w Polsce, Wydawnictwo IFiS PAN. Warszawa 1999.
9. **Przez edukację do zrównoważonego rozwoju,** *Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej.* Ministerstwo Środowiska. Warszawa 2001.
10. **Papuziński A.:** *Świadomość ekologiczna świetle teorii i praktyki.* (w) Problemy Ekorozwoju (Problems of sustainable development) vol. 1, no 1, s. 33 (2006).
11. **Pawłowski A.:** *Rozwój zrównoważony, idea, filozofia, praktyka.* Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN, vol. 51. Lublin 2008.
12. **Pyłka-Gutowska E.:** *Ekologia z ochroną środowiska.* Wydawnictwo Oświata. Warszawa 1996.
13. **Reber A.S.:** *Słownik psychologii.* Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z o.o., Warszawa 2002.
14. **Szewczyk T.:** *Pedagogika zdrowia.* (w:) Pedagogika t. 4 (red.) B. Śliwerski, GWP. Gdańsk 2006.
15. **Sztumski W.:** *Refleksja na temat rozwoju zrównoważonego (Czy rozwój zrównoważony jest fikcją, utopią, iluzją czy oszustwem?).* (w:) Problem Ekorozwoju (Problems of sustainable development) vol. 3, no 2. 2008.
16. **Tokarski J.:** (red.) *Słownik wyrazów obcych.* PWN. Warszawa 1980.
17. **Trubulski W.:** *Powstanie i rozwój filozofii ekologicznej.* (w:) Problem Ekorozwoju (Problems of sustainable development) vol. 1, no 1, s. 7 (2006).
18. **Woynarowska B.:** *Edukacja Zdrowotna.* Podręcznik akademicki, PWN. Warszawa 2007.
19. **Wroczyński R.:** *Pedagogika społeczna.* PWN. Warszawa 1974.

Psychopedagogical Dimension of Ecophilosophy in the Light of Sustainable Development

Abstract

The idea of balanced development directly refers to those demands and actions, which in informal understanding are associated with ecology. In Poland, the concept of balanced development is often defined as a balance between three dimensions of human's life: the economical zone, social zone and natural envi-

ronment. The issues involving the connection between humans and natural environment, as well as their meaning and interpretation in the context of philosophy have found their reflection in ecophilosophy, which is strictly tied to the idea of balanced development. Four basic scopes that are a foundation of this science can be distinguished: general philosophical issues, anthropological issues, axiological and educational issues. Nowadays the meaning and importance of the humanities is emphasized, because of their awareness shaping values and the possibilities to create stances and proper motivation in terms of ecological humanism. Pedagogical, psychological and sociological sciences are becoming more and more involved in the subject matter of balanced development.

One of the theories involving human advancement that has earned its place in pedagogy and is of particular importance is the four-factor theory of development. The theory takes into consideration the simultaneous operation in the progress of developing of the four dynamisms: social educational processes called ETHOS; the pupil's natural development called BIOS; the pupil's educational advancement towards the model new human called AGOS; shaping the stances of pupils in the face of the future life called LOS. The developmental dynamisms and the structure of ecophilosophy have many common grounds in terms of interests, which are: natural environment – nature, health as values, awareness of one's possibilities resulting from the knowledge, and the action that is the true deed affecting the life of units and social groups. Informally, the environment is everything that surrounds people: air, water, dirt, animals, raw materials, fauna and flora. On the contrary, social environment consists of the people surrounding us and the relations in which we take part. What deals with the connection between humans and widely understood environment is ecology, which traces can be found even in antiquity. The quality of those relations is often interpreted as a category of health, which stands high in human hierarchy of values. Problems with health in terms of pedagogical sciences are a part of health pedagogy, which is a detailed pedagogical discipline that consists of health teaching theory and health education theory. Training in health and ecological education undoubtedly contributes to the shaping of the ecological consciousness, which shows up in ecological knowledge, values and opinions on environment which is the place of living and development for humans. Shaping awareness and ecological stances in pedagogical dimension takes place in family environment, which is an initial stage before formal education institution which is the school. In family, very important for the creation of proper ecological attitudes are the authentic pro-ecological behaviors of parents. School has its detailed tasks in range of ecological education, which are a result of accepted international documents. Elements of ecological education in Polish school system can be found in every stage of education and in many subjects. The realization of common elements of ecophilosophy and pedagogy can bear fruit in terms of implementing the demand of the idea of balanced development.